

REGERINGSKANSLIET

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Demokratiska Republiken Kongo 2002**Sammanfattning**

Situationen för mänskliga rättigheter i Demokratiska republiken Kongo (DR Kongo) har sedan självständigheten regelmässigt varit prekär, men är för närvarande särskilt allvarlig beroende på den svåra humanitära situation som förorsakats av de senaste årens krig i landet. Det uppskattas att omkring tre miljoner personer har dött som en direkt eller indirekt följd av striderna och att 17 miljoner personer – nästan en tredjedel av landets 53 miljoner invånare – är i behov av akuta hjälpinsatser. Drygt två miljoner personer lever som internflyktingar i landet.

Trots stora framsteg i fredsprocessen fortsätter stridigheterna främst i landets nordöstra och östra delar. Situationen i Ituri, där en etnisk konflikt råder mellan folkgrupperna Hema och Lendu, samt i de rätt befolkade Kivu-provinserna är särskilt oroande. Av säkerhetsskäl kan humanitära hjälpinsatser inte genomföras i många av de områden som berörs av striderna. Strafffrihet för övergrepp mot mänskliga rättigheter och internationell humanitär rätt är gängse. Sårbara grupper som kvinnor och barn liksom äldre är mest utsatta av konflikten. Sexuella övergrepp används som ett led i krigföringen av alla väpnade styrkor.

Man kan sammanfattningsvis säga att situationen för mänskliga rättigheter under året som gått har förbättrats i de delar av landet som kontrolleras av regeringen, medan den snarast försämrats i dess östra delar.

I syfte att attrahera biståndsgivare och utländska investerare har regeringen blivit mer medveten om vikten av att uppfattas som en fullvärdig partner och att alltför flagranti övergrepp mot mänskliga rättigheter inte passerar obemärkt förbi det internationella givarsamfundet. Världsbanken har nyligen öppnat kontor i Kinshasa och efter en tvåårig testperiod beviljat DR Kongo omfattande lån. EU-kommissionen har återupptagit det sedan tio års tid

avbrutna biståndssamarbetet med regeringen. Dessa institutioner ställer krav på reformering av och kapacitetsuppbyggnad inom statsförvaltningen.

I den del av landet som inte kontrolleras av regeringen och där striderna alltjämt pågår oförminskat, har den humanitära situationen försämrats gradvis under så lång tid att situationen för civilbefolkningen nu framstår som alarmerande. De rebellrörelser som kontrollerar vissa områden har visat sig vara ointresserade av att leverera ens de mest grundläggande statsfunktioner åt befolkningen. I de områden där maktförhållandena är oklara och strider av varierande intensitet pågår är situationen mer kaotisk; den som är beväpnad kan ostraffad ta sig rätt och övergrepp mot de mest grundläggande mänskliga rättigheter är en del av vardagen för befolkningen i dessa områden.

Den politiska situationen

Det stridigheter som pågår i DR Kongo inleddes först i september 1996 och upphörde då president Mobutu som styrt landet från 1965 tvingades i exil och Laurent-Désiré Kabila kom till makten i maj 1997. Striderna blossade upp på nytt i augusti 1998 när Rwanda, Uganda och ett antal kongolesiska arméenheter tog kontroll över östra delarna av landet. LD Kabila mördades i januari 2001 och efterträddes i ämbetet av sin son Joseph Kabila.

Regeringen i Kinshasa har kontroll över mindre än halva DR Kongos territorium, resten är ockuperat av olika rebellrörelser. Landets norra del kontrolleras av Mouvement pour la libération du Congo (MLC), dess östra del av Rassemblement congolais pour la démocratie (RCD-Goma) och dess nordöstra hörn av RCD-Mouvement de Libération (RCD-ML). Härutöver förekommer ett stort antal milisstyrkor som utför militära operationer på olika platser i östra DR Kongo.

Konflikten i DR Kongo berör hela Centralafrika och de flesta omgivande stater har varit militärt inblandade. Den har upprätthållits av olika länders och grupper vilja att kontrollera de rika naturresurserna i området, såsom guld, diamanter, koltan och timmer samt underblåses av etniska motsättningar.

En fredsplan undertecknades av nästan samtliga inblandade i Lusaka 1999. Det är en komplicerad plan vars innehåll först på senaste tiden börjat förverkligas. FN har en fredsbevarande mission i DR Kongo (Mission de l'Organisation des Nations Unies au Congo, MONUC) som övervakar genomförandet av planen. Landets storlek och konfliktens komplexitet gör dock uppdraget mycket svårt. Politiska överläggningar har hållits med representanter för samtliga grupper i syfte att uppnå enighet om konfliktens lösning och DR Kongos framtid, men dessa har inte utmynnat i någon paketslösning då viljorna varit alltför många och motstridiga. Istället undertecknade DR Kongo i juli 2002 en bilateral överenskommelse med Rwanda och i september 2002 en med Uganda om

tillbakadragande av dessa länders trupper och normalisering av förbindelserna mellan staterna.

Rwanda har därefter återtagit sina drygt 20 000 soldater från östra Kongo. Det är för närvarande osäkert vem som istället kommer att ta över kontrollen av de områden som de rwandiska soldaterna lämnat. Nya strider har av denna orsak uppstått omkring vissa mer betydelsefulla städer i området.

För närvarande pågår överläggningar under sydafrikansk ledning mellan den kongolesiska regeringen och rebellrörelsernas ledningar för att komma överens om sammansättningen av en regering som inkluderar samtliga parter och kontrollerar hela landets territorium, vilken kan styra DR Kongo fram till dess att allmänna val hålls.

Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna

DR Kongo har ratificerat följande centrala MR-konventioner, vars innehåll anses ha företräde framför nationell lagstiftning:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- Rasdiskrimineringskonventionen
- Kvinnodiskrimineringskonventionen
- Barnkonventionen, jämte dess båda tilläggsprotokoll om barn i väpnade konflikter samt handel med barn, barnprostitution och barnpornografi
- Tortyrkonventionen
- Flyktingkonventionen
- Afrikanska stadgan om mänskliga rättigheter

DR Kongo har inte ratificerat det fakultativa protokollet till konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter om dödsstraffets avskaffande.

Många av de åtaganden som landet gjort genom att ratificera ovan nämnda konventioner respekteras dock inte i praktiken.

Respekten för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Det uppges över hela landet inte vara ovanligt att misshandel och tortyr förekommer i samband med arresteringar och förhör. Poliskåren är dåligt utbildad och utrustad. Förhållandena i häkten och fängelser är undermåliga. Det råder brist på bl.a. mat, vatten, utrymme, toaletter, hälsovård och mediciner. Smittsamma sjukdomar är vanligt förekommande. Ofta saknas dokumentation över de intagna och vilket brott de misstänks för. De intagna är generellt sett beroende av hjälp från utomstående för sin överlevnad.

Det är vidare vanligt förekommande i östra delarna av DR Kongo att medlemmar av olika väpnade grupper våldför sig sexuellt på kvinnor och flickor. Utöver det trauma som övergreppet i sig innebär är risken stor för att de våldtagna kvinnorna förskjuts av sina familjer, blir gravida och drabbas av HIV/Aids.

På morgonen den 14 maj 2002 tog några upprorsmakare över radiostationen i Kisangani och uppmanade befolkningen att jaga bort rwandierna från staden. Upproret var inte särskilt välorganiserat och slogs ned av de styrande sedan förstärkning anlönt. Efteråt bragtes en mängd civila, soldater och poliser om livet. Antalet dödade uppskattas till mellan 80 och 160. FN:s säkerhetsråd har slagit fast att RCD-Goma är ansvarigt för övergreppen och krävt att de ansvariga skall ställas inför rätta, liksom att Rwanda skall använda sitt starka inflytande för att förmå RCD-Goma att uppfylla detta krav. Vissa av de ansvariga militärerna har därefter omplacerats.

I distriktet Ituri i nordöstra hörnet av DR Kongo pågår en mycket allvarlig etnisk konflikt mellan folkgrupperna Hema och Lendu vilken ursprungligen rört landrättigheter. Konflikten, som medfört oerhörda humanitära umbäranden för befolkningen, har på senaste tiden eskalerat. Situationen är såpass oberäknelig att få hjälporganisationer vågar genomföra insatser där; Internationella Röda korset har helt lämnat området sedan sex av deras hjälparbetare dödats. MONUC har varken mandat eller kapacitet att kontrollera området.

Dödsstraff

I juni 1999 hölls en nationell konferens om mänskliga rättigheter som ledde fram till att regeringen i december samma år antog ett nationellt handlingsprogram för främjande och skydd av mänskliga rättigheter. Handlingsprogrammet innehöll ett moratorium för verkställighet av dödsstraff, ett åtagande som respekterats allt sedan dess. I september i år upplyste dock regeringen att moratoriet för verkställighet av dödsstraff suspenderats på grund av den tilltagande banditismen i landet. EU, som agerar samordnat i frågan inom ramen för initiativet mot dödsstraff i Afrika, har protesterat mot åtgärden såväl lokalt som i internationella forum.

Rättssäkerhet

Rättssäkerheten utgör ett allvarligt problem i DR Kongo. Lagstiftningen är ineffektiv och de rättsvårdande myndigheterna är känsliga för politiska påtryckningar samt korrumperade. Domstolsväsendet fungerar inte och det förekommer allmänt att civila ställs inför militärdomstolar. Domar kan meddelas utan att den tiltalade fått tillgång till försvarare eller möjlighet att yttra sig. För närvarande pågår slutpläderingarna i en rättegång inför militärdomstolen i Kinshasa om mordet på före presidenten LD Kabila och

flertalet tilltalade har inte fått tillgång till försvarare. Åklagaren har yrkat på dödsstraff för 115 av de 135 tilltalade.

Personlig frihet

I teorin råder rätt till fri rörlighet i DR Kongo, men i praktiken medför kriget att den personliga rörligheten är begränsad av säkerhetsskäl. Militära vägspärrar förekommer lite varstans. Det är inte möjligt att resa mellan västra och östra delarna av landet annat än med FN:s eller hjälporganisationers flyg. Det är inte ovanligt att enskilda berövas friheten på godtyckliga grunder. Att erhålla ett pass är krångligt och mycket dyrt.

Strafffrihet

Det råder i DR Kongo en kultur av strafffrihet för ordinär brottslighet liksom för övergrepp mot mänskliga rättigheter och internationell humanitär rätt. Stora brister i administrationen av rättsväsendet är en del av förklaringen. Den som ertappas med att ha begått brott riskerar att istället utsättas för privat vedergällning. Det förtjänar dock nämnas att regeringen helt nyligen överlämnat en misstänkt för folkmordet i Rwanda till FN:s krigsförbrytartribunal i Arusha.

Yttrande- och mediafrihet

Spridningen av dagstidningar i DR Kongo hindras av begränsad läskunnighet och köpkraft. Det finns ett antal privatägda dagstidningar men upplagorna är små och ingen tidning har nationell täckning. Istället är radion det viktigaste informationsmediet. Det finns såväl statliga som privata radiostationer som sänder program på franska, swahili, lingala, tshiluba och kikongo. Den enda radiostation som når ut till hela landet (sedan helt nyligen) är Radio Okapi som drivs av MONUC. Stationen sänder via FM-bandet i nio städer – Kinshasa, Kisangani, Goma, Kalemie, Kananga, Mbandaka, Gbadolite, Kindu och Bukavu – och kan i övriga delar av landet avlyssnas med hjälp av kortvågsradio. Flera internationella bolag såsom BBC och RFI sänder från Kinshasa. Det finns ett antal TV-stationer, såväl statliga som privata – varav flera religiösa.

Det råder dock en relativt stor pressfrihet i landet och journalisterna kan emellanåt vara förvånansvärt frispråkiga, men trakasserier och olagliga frihetsberövanden av journalister som tar upp känsliga frågor eller framför kritik är inte ovanligt.

Religionsfrihet råder, såväl i teori som praktik. De flesta kongoleser är kristna (över hälften katoliker) och varmt troende. Kyrkorna har tagit på sig ansvar för vissa samhällsfunktioner såsom utbildning och sjukvård.

De politiska institutionerna

DR Kongo har för närvarande ingen grundlag. Vid sitt makttillträde upplöste LD Kabila de existerande politiska institutionerna och numera utgörs basen för maktutövningen dekret som utfärdas av presidenten. Alla lagstiftande, verkställande och militära maktbefogenheter är således samlade hos presidenten. Tidigare restriktioner mot verksamheten inom politiska partier har dock upphävts. För närvarande pågår överläggningar mellan regeringen och rebellrörelserna i avsikt att skapa en samlingsregering som kan styra hela landet fram till dess att allmänna val hålls.

Rätten till arbete och relaterade frågor

Flertalet kongoleser hankar sig fram inom ramen för en informell ekonomi där självhushåll och byteshandel dominerar. Sedan flera år betalas inga löner ut till offentligt anställda. Den årliga genomsnittsinkomsten är lägre än ettusen kronor. Fackförbund finns men är inte särskilt starka; strejker förekommer sällan.

Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Det råder svår undernäring i DR Kongo – det beräknas att hela 64 procent av befolkningen lider av undernäring. Kosthållning är enahanda och består till stor del av kassava. Allvarliga sjukdomar som aids, malaria och tuberkulos är vanliga. Hälsoproblemen förvärras av den utbredda fattigdomen. Den förväntade medellivslängden är 50 år för män och 52,5 år för kvinnor. Barnadödligheten är alarmerande hög: på ettusen levande födda barn går 128 dödfödda. 207 av ettusen barn dör före fem års ålder. Den statligt administrerade hälsostrukturen har kollapsat och erbjuder vård bara för dem som kan betala, därför inriktar sig många av de hjälpprogram som drivs av frivilligorganisationer just på att erbjuda fri hälsovård åt behövande.

Rätten till utbildning

DR Kongo har genom missionsskolorna tidigare haft en av Afrikas bästa grundskoleutbildningar, men utbildningens innehåll och organisation har gradvis försämrats. Läskunnigheten uppgår till 62 procent. Den sexåriga grundskolan är i teorin kostnadsfri och obligatorisk, men i dagsläget måste föräldrarna själva betala lärarnas löner varför många barn inte kan gå i skolan – något som främst drabbar flickor.

Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

DR Kongo har enorma tillgångar av mineral, diamanter, skog och vatten samt goda förutsättningar för jordbruk, men till följd av omfattande plundring, politiskt kaos, dålig infrastruktur och stort beroende av världsmarknadspriser på ett fåtal dominerande exportprodukter befinner sig landets ekonomi i sönderfall. Vid sidan av de politiska oroligheterna är landets dåliga transportnät det största hindret mot ekonomisk utveckling. Trots de naturligt goda

förutsättningar för jordbruk leder avsaknaden av möjligheter att sälja grödorna utanför det omedelbara närområdet till stora försörjningsproblem.

OLIKA GRUPPERS SITUATION

Kvinnans ställning

Det är de kongolesiska kvinnorna som sköter jordbruk och småskalig handel samt svarar för hushållningen i hemmet och tar hand om barnen. Trots detta jämställer inte lagstiftningen kvinnor med män, utan äkta makens tillstånd behövs om en gift kvinna vill företa olika slags rättshandlingar. Kvinnor tenderar ha lägre utbildning än män och innehar sällan högt uppsatta positioner i samhället – i den nuvarande regeringen är dock fyra ministrar och en viceminister kvinnor.

Kongolesiska kvinnor får i allmänhet sitt första barn mycket tidigt och föder många barn. Lagstiftningen tillerkänner kvinnor arvsrätt om deras make avlider, men i praktiken tar sedvänjan över. Det är mycket vanligt att en avlidens mans släktingar fråntar hustrun alla deras gemensamma ägodelar, samt tar över vårdnaden om deras barn. Polygami är inte legalt, men förekommer ofta i praktiken – särskilt på landsbygden. Fattigdomen har medfört att kvinnomisshandel liksom prostitution ökat. Kvinnlig omskärelse förekommer inte, annat än bland isolerade grupper i norr. Det finns ett antal mycket aktiva kvinnogrupper runt om i landet.

Barnets rättigheter

DR Kongo har en ung befolkning – 48 procent av befolkningen är under femton år. Den kongolesiska familjen i gemen saknar i allmänhet ekonomiska förutsättningar för att erbjuda sina många barn en tryggad uppväxt. Barnarbete förekommer allmänt. Tron på förekomsten av onda andar är i allmänhet stark och det är inte helt ovanligt att barn anklagas för att besitta häxkraft och därefter förskjuts av familjen. Antalet gatubarn i Kinshasa har ökat och de utsätts ofta för trakasserier av polis och militär.

Trots protester från det internationella samfundet mot användning av barnsoldater i striderna, fortsätter alla inblandade parter att rekrytera och utbilda barn till soldater. De tilltagande striderna i nordöstra delen av landet liksom i de båda Kivu-provinserna har medfört att förekomsten av barnsoldater inom rebellrörelserna ökat. Unicef uppskattar att det finns 30 000 barnsoldater i DR Kongo. Regeringen ratificerade dock i slutet av år 2001 tilläggsprotokollet till barnkonventionen om barn i väpnade konflikter, samt har därefter antagit en nationell plan för demobilisering och återintegrering av barnsoldater. Man har vidare i samarbete med Unicef startat ett pilotprojekt för att omsätta denna plan i praktisk handling.

Olika befolkningsgruppers situation

I DR Kongo finns över 200 etniska grupper. Diskriminering grundad på etnisk tillhörighet är inte vanligt förekommande, även om etniska faktorer ingår som en betydelsefull del av förklaringen av orsakerna till i senaste årens strider. I nordvästra delen av landet finns pygméer, ett marginaliserat nomadfolk som lever helt vid sidan av övriga samhället.

Flyktingars rättigheter

DR Kongo har tagit emot ett stort antal flyktingar från grannländerna, särskilt Angola, vilka tas om hand av FN:s flyktingorganisation UNHCR. Ett program för att repatriera flyktingar till Angola har just iscensatts. Antalet internflyktingar uppgår till drygt två miljoner och av dessa befinner sig åtminstone 900 000 i områden dit humanitära hjälporganisationer saknar tillträde.

Funktionshinderades situation

Att vara funktionshindrad omges inte av skam i DR Kongo, men eftersom det inte finns något socialt skyddsnät utan var och en måste klara sig efter förmåga är deras situation särskilt utsatt. En särskild bestämmelse som tillåter funktionshindrade att inom vissa ramar importera saker tullfritt medför att vissa kan klara sin försörjning genom gränshandel.

ÖVRIGT

Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

Det finns ett relativt stort antal lokala organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter i DR Kongo som tillsammans skapat ett nationellt nätverk. Sverige stöder genom Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter f.n. tre av dessa. Organisationerna verkar under besvärliga förhållanden men bedriver trots detta rapportering verksamhet med viss framgång.

Fältverksamhet eller rådgivning på området rörande mänskliga rättigheter

Regeringen har en minister avdelad för frågor om mänskliga rättigheter.

FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter, som har sitt högkvarter i Genève, har ett fältkontor i DR Kongo. Kontoret anordnar två olika månatliga informationsmöten om vad som händer på området rörande de mänskliga rättigheterna, för lokala organisationer respektive internationella samfundet. Sverige har under innevarande år stött kontorets programverksamhet. Nyligen har kontoret anordnat en kurs för tjänstemän vid kongolesiska ministerier i konsten att skriva rapporter till de kommittéer som övervakar genomförandet av FN:s konventioner om mänskliga rättigheter. Den nyttillträdde

högkommissarien, Sergio Viera de Mello, förmodas företa sin första utlandsresa i ämbetet till DR Kongo i januari 2003.

FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna, som sammanträder i Genève varje vår, har tillsatt en särskild rapportör med uppgift att följa situationen för mänskliga rättigheter i DR Kongo. Rapportör är för närvarande rumänskan Iulia Motoc. Hon besökte Kinshasa i februari 2002.

MONUC har som en del av sitt mandat i uppgift att övervaka respekten för mänskliga rättigheter. Det finns en enhet för mänskliga rättigheter med handläggare såväl i Kinshasa som ute i provinserna, liksom en enhet för barnfrågor. MONUC har också en civilpolisenhets som nyligen inlett ett program i Kisangani för utbildning av den lokala poliskåren i östra delarna av landet. Tre svenska poliser deltar i detta arbete.

International Human Rights Law Group har kontor i Kinshasa.

Inom ramen för samarbetet mellan de EU-stater som är representerade i Kinshasa finns en arbetsgrupp som samordnar bistånd till olika projekt rörande mänskliga rättigheter.

